

Prof. dr. D. Brüll

Ave Caesar

Hooggeachte toehoorders¹,

Op 13 oktober 1953, op de dag af 25 jaren geleden, opende De Langen, in aanwezigheid van staatssecretaris Van den Berge, aan deze alma mater een nieuwe studierichting: de post-doctorale studie voor het belastingconsulentexamen. Toevallig kwam het zo uit, dat ik, na het inleidende praatje voor genodigden en studenten, het eerste college moest geven. Mijn benauwdheid daarvoor moet merkbaar zijn geweest: tijdens de met een kopje thee (hoort U: thee) versierde pauze stevende mevrouw Hazewinkel-Suringa op me af. Moederlijk-troostend zei ze: 'Wees maar niet zenuwachtig—hier op de universiteit heb je althans geen orde-probleem!' Ja, dat was 25 jaar geleden.

Daarmee zijn wij reeds in het hart van mijn onderwerp van vanmiddag. Wij vieren niet 25 jaar belastingwetenschap, die is er al veel langer, maar 25 jaar onderwijs in een eigen fiscale studierichting en daarom heb ik mij veroorloofd het probleem van onderwijs en onderzoek tot thema van de lustrumrede te maken. Deze zal uit drie delen bestaan. Ik wil eerst enkele ervaringen uit 25 jaar onderwijs mededelen. Het zijn *ervaringen*, d.w.z. hoogst persoonlijke vaststellingen, waarvan ik nochtans het idee heb, dat zij van enig nut kunnen zijn. Ik zal vervolgens een beeld schetsen, hoe, mocht men het wetenschappelijke karakter van het onderwijs op prijs stellen, dit opgebouwd zou behoren te worden. Ik zal mij daarbij niets aantrekken van te verwachten kwalificaties als 'werkelijkheidsvreemd' of 'utopisch'—de huidige modetermen voor een fenomeen, dat Nietzsche met de term 'unzeitgemäss' heeft geadeld. Die werkelijkheid zal wel in het derde deel aan de orde komen, als ik enkele perspectieven van de huidige trend ga beschrijven.

In naam huldigen wij nog steeds de befaamde Humboldtse opvatting: Einheit von Lehre und Forschung. De docent pleegt onderzoek en vindt in de studenten een groep mensen, die bij hem in de school gaat, doordat hij haar deelgenoot maakt van de moeilijkheden en resultaten van zijn research. De studenten hunkerzijds zoeken de vorming, die van de geleerde uitgaat en nemen de rijstebrijberg aan studie, nodig om tot de achtergronden van het vak door te dringen, op de koop toe.

Dit beeld hoort bij de façade, die wij voor onze samenleving plegen op te bouwen. Het heeft iets van de door ons zo verguisde lamaïstische methode: je laat je gebedsmolen door water- of windkracht kleppen en kunt daardoor die tijd aan nuttiger werkzaamheden besteden.

1. Nu deze rede in druk gaat verschijnen, lijkt het wenselijk erop te wijzen, dat hij naar vorm en inhoud opgesteld is voor een mondeling betoog. Publikatie geeft weliswaar de mogelijkheid om enkele uitweidingen, waarvoor de beschikbare tijd niet toereikend was, toe te voegen, ook om citaten te documenteren, maar loopt juist hierdoor gevaar, voor een (wetenschappelijk) artikel te worden aangezien. Daarvoor zou evenwel een geheel andere opzet noodzakelijk zijn, die de gedachten tegenover en in het stramien van het huidige onderwijs-denken plaatst, waarvan ik thans helaas wegens tijdsgebrek moet afzien. Ik troost mij echter met de gedachte, dat als mij mocht worden voorgehouden, dat uit mijn verhaal blijkt dat ik niet door enige kennis gehinderd word, het alternatief dan blijkbaar is, dat men wél door zijn kennis gehinderd wordt—een niet onbekend verschijnsel, aangeduid met termen als bedrijfsblindheid en beroepsdeformatie.

Natuurlijk bestaat er nog Forschung, d.w.z. grensverleggend onderzoek. Voor zover het al door hoogleraren en/of binnen onze instellingen van hoger onderwijs mocht geschieden, nemen de studenten, anders dan bij hoge uitzondering, er geen kennis van. Wie kiest er nu nog, gelijk in de vorige eeuw, zijn studieplaats om de man, om na twee of drie semesters naar een andere universiteit te vertrekken, waar een andere interessante vent zit? In de meeste vakken zou dat zelfs niet meer kunnen, óf omdat je een stad krijgt toegewezen, óf omdat men de opleiding elders als imbeciel beschouwt, zodat je weer van voorafaan moet beginnen.

Een student heeft daar overigens zelden last van. Hij komt doorgaans helemaal niet voor de wetenschap. De meesten niet eens primair om een vak te leren. Dat zit er helaas nog steeds aan vast, al wordt de druk om het niveau te verlagen sterker. Zij komen om een diploma te verwerven, dat de basis, zo niet de monopoliepositie, voor een goed inkomen vormt. Een teken daarvan is, dat men geen behoefte heeft aan de vormende kracht van het college, ook als daarin de voortgang van de wetenschap mocht leven, en meer en meer (voor jaren geschreven!) syllabi niet worden gevraagd, doch geëist. Nur was du schwarz auf weiss besitzt, is gevestigd weten (anders had-ie het niet op papier durven zetten), kannst du getrost nachhause tragen. En dat is het nog niet eens alleen. Sterker nog telt waarschijnlijk, dat dan de docent op het tentamen ook niet meer één vraag mag stellen, die dit aftreksel van een denkbouw te buiten gaat.

Wij hebben met minachting neergekeken op al die meisjes, die gingen studeren om, volgens het bekende recept van Lanny Budd's moeder, weliswaar niet om geld te trouwen, doch daar te komen waar geld zit. En we zagen neer op de burgerlijke vaders, die de studie van hun zonen wel wilden financieren, als ze maar in 't corps gingen, want de aldaar opgedane relaties waren veel belangrijker voor de inkomensverwerving dan de kennis, die de collegebanken opleverden. Een klein tikje van die o zo moeilijke sociologische instelling en we begrijpen: de corpora konden wegwijnen vanaf het moment, waarop andere instellingen hun prostituerende taak overnamen.

Laten we door de façade heen kijken: wat wij met een euphemisme nog universiteit believen te noemen, heeft al lang het karakter van het eertijds zo verafschuwde Sovjet-Russische hoger-onderwijssysteem gekregen; het zijn verzamelingen van hogere beroepsscholen. Meer om historische dan uit praktische overwegingen worden zij plaatselijk gebundeld en slechts door een atavisme wordt dezelfde geografische plaats ook nog wel voor research gebruikt.

En daarom heeft de minister geen ongelijk met zijn uitspraak, dat zeer veel taken door lager gekwalificeerd personeel uitgevoerd kunnen worden. Het is zelfs een understatement. Het niveau, waarop althans in het belastingrecht—maar wat ik uit andere studierichtingen heb vernomen, verschilt daar niet veel van—tentamen wordt gedaan, valt best door het middelbare kader van een beter adviesbureau te dekken. Of de minister daarmee echter financieel zou opschieten, is een tweede.² Daarbij is dan misschien weer te bedenken, dat óók in het bedrijfsleven en bij de overheid voor te veel functies academici worden ingeschaald, waar met technici op middelbaar niveau zou kunnen worden volstaan.

2. Slechts terzijde zij opgemerkt, dat ik de conclusie, die de minister uit zijn stelling trekt, niet deel. Daargelaten dat ik van opvatting ben, dat hoogleraren, gelijk de meeste topambtenaren, te veel verdienen, is een dergelijke degraderende bezuinigingsmaatregel niet als zodanig aanvaardbaar, doch slechts als onderdeel van de opruiming van de ideologische wetenschapspoeha, die rondom onze zogenaamde universiteiten is opgetrokken.

Niet een bewijs, wel een aanwijzing daarvoor is mijn ervaring met studenten, die reeds het Federatiediploma hebben behaald. In de beginjaren—zeg de jaren '50 en '60—was er een duidelijk verschil te bespeuren. Zij hadden weliswaar een feitenkennis, die die van de gemiddelde student verre te boven ging, doch zij misten combinatorisch vermogen (waardoor zij vaak hulpeloos tegenover nieuwe problemen stonden) en er ontbrak geheel de achtergrond van de belastingheffing. Nu de beide laatste bij de studenten ook op de achtergrond geraken ('Wat niet in het boek staat hoeft ik niet te weten'), rest er weinig verschil meer met de beroepsopleiding van de Federatie. Dat die op haar beurt zich graag een academisch tintje wil geven, behoort tot het maatschappelijke spel en is, gelet op de devaluatie van het academische onderwijs, zelfs te rechtvaardigen.

Als aanvulling hoort bij dit beeld, dat de studenten aanvankelijk weinig moeite hadden met beginselrechtelijke onderwerpen, doch dat ik in de laatste jaren slechts zelden erin slaagde om een student op het tentamen het verschil tussen de objectieve en de subjectieve aspecten van het fiscale winstbegrip te laten reproduceren. Het zou té eenvoudig zijn om zulks slechts te verklaren uit tegenzin tegen opvattingen, waar je in de praktijk niets aan hebt, omdat de Hoge Raad zich er niet aan houdt. Achter deze ontwikkeling schuilen structurele wijzigingen.

Wellicht is men geneigd de hoogleeraar voor te houden—en dat is mij inderdaad overkomen—: 'Je eigen schuld; handhaaf het peil en wijs meedogenloos af wat hieraan niet voldoet'. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Er is in de eerste plaats het Posthumus-effect, waaraan wij ons geen van allen geheel kunnen onttrekken: het gemiddelde bepaalt de beoordeling. Men koerst er onbewust naar, dat 2/3 van de tentaminandi slaagt. Daarmee is de 6- gesitueerd, die bepalend is voor wat erboven en eronder ligt. Wie in deze al te hardleers mocht zijn, dreigt zelfs door studentenopstanden tot de orde te worden geroepen.

Een verdere factor is, dat, zeker bij het belastingrecht, de meer beginselrechtelijke en filosofische aspecten eerst in de laatste doctoraalfase aan bod plegen te komen. Is het verantwoord om iemand in dit stadium nog te laten sjezen? Of 12, 15 keer te laten terugkomen, zoals dat, soms met termijnen van een jaar, in de roemruchte era Limperg het geval was? En de collega's in eerdere fasen, waarvoor dit bezwaar niet geldt, zien er weer sociaal tegen op, de beursstudenten, die een steeds groter percentage van het totaal uitmaken, op deze wijze te duperen. Zij sussen hun geweten met de illusie, dat de wetenschappelijke instelling op den duur wel zal komen.

Wij kunnen de vraag echter nog veel principiëler stellen: behoren wij aan mensen iets op te dringen, dat ze eigenlijk niet willen en waarvoor zij niet komen? Al die 'ballast', die bijv. de medische faculteit reeds lang overboord heeft gegooid en die bij vrijwel alle studierichtingen slechts een marginaal bestaan voert, omdat je er toch niets aan hebt in de praktijk, moeten wij daarmee doorgaan voor die twee of drie studenten per jaar, alleen omdat het de imago van het hoger onderwijs zo wil? Zouden we ons niet spiegelen aan Hennipman, die ooit eens aan het onderwerp 'de sociale bepaaldheid van de diverse economische theorieën' begon, maar dit reeds na één blokkur, het slagveld van ingeslapen studenten overziende, staakte? En dat was omstreeks 1950. Heeft het zin, dat een paar monomane academici een stroom willen tegenhouden, die zijn oorzaak niet in de studenten vindt, omdat deze zelf reeds het produkt zijn van een generatie managers—ambtelijke en andere—die precies wisten hoe en voor wat de jaargangen na 1945 moesten worden opgeleid? D.w.z. tot ellebogenwerk om geld te verdienen en om te consumeren?

Zonder op de diepere oorzaken in te gaan en zonder ook maar een poging

tot volledigheid te wagen, wil ik hier slechts op enkele ervaringen wijzen:

1e. Er is, terecht, veel gesproken over de taalbarrière van de sociaal achtergestelde kinderen. Men maakt zich weinig zorg over de nieuwe taalbarrière, die ons van onze eigen beschaving vervreemdt. Het verschijnsel heeft twee aspecten. Enerzijds is er een ontstellend niveauverlies wat betreft de vaardigheid in vreemde talen. Praktisch gesproken: boeken in de Franse en Duitse taal kunnen niet meer met vrucht bestudeerd worden; ook die in de Engelse worden vaak niet begrepen. Gedeeltelijk heeft dit met het nog veel gevaarlijkere tweede aspect te maken: ook de beheersing van de moedertaal verdwijnt. Ik doel daarbij minder op tijdverschijnselen, zoals de afschuwelijke dus-ziekte; noch wil ik schoolmeesteren over de ontelbare spelfouten, die vrijwel iedere (doctoraal!)scriptie ontseriesen. Ik spreek over drie dingen, die mij telkens weer bij (schriftelijke) practica en (mondelijke) tentamens opvallen:

- er is een ontstellende woordarmoede. Niet alleen, dat men zelf niet het goede woord kan vinden, men begrijpt het evenmin in de mond van de ander;
- het inzicht in de zinsbouw verdwijnt meer en meer. Niet alleen wemelen scripties van onvolledige zinnen (bubbel-taal), ook andermans zinnen worden niet meer begrepen. Wat zich op wat betreft in een zin, onzijdige en niet onzijdige lidwoorden (alles wordt 'het'), bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden—het zijn onbekende grootheden. Als de onderwijzers thans de ontleding willen afschaffen, dan willen zij slechts legaliseren wat reeds zijn beslag heeft gekregen. Ik wil mij over de merites van een 'zingen zoals men gebekt is' als zodanig niet uitlaten. Ik wil wel constateren, dat dit voor de rechtenvakken enige moeilijkheden oplevert. Waar de formulering door wetgever of rechter het fundament van heel het positieve deel van het vak is, blijkt een nauwkeurige zinsontleding onmisbaar. Het lezen van wetteksten en arresten blijft dan ook meer en meer achterwege. Men behelpt zich met in eenvoudig Nederlands gestelde verklarende teksten; daarbij blijkt bijv. Van Soest voor velen reeds onoverkomelijke moeilijkheden op te leveren, zodat men deze verplichte literatuur slechts pleegt te bestuderen in zoverre men de tekst taalkundig aankan. Natuurlijk raakt de student dan in paniek, als de achterdochtig geworden docent ten tentamen het wetboek laat openslaan en vraagt, wat er nu precies staat. — Ik wil uitdrukkelijk opmerken, dat deze factor nog helemaal niets met wetenschappelijkheid te maken heeft, maar ook en juist voor een hogere beroepsopleiding het probleem opwerpt, of hier een taak voor de universiteit ligt (taallessen?) of dat men de afgestudeerden in de praktijk door schade en schande wijs moet laten worden. — Hier ligt ook de samenhang met het probleem vreemde talen. Een Duits wetenschappelijk boek is zonder grammaticale scholing niet te begrijpen en zelfs bij het Engels lukt dat veelal alleen bij Amerikaanse computertaal. — Slechts terzijde zij opgemerkt, dat mét dit gemis tevens de toegang tot de wat oudere literatuur (en in het algemeen tot alle klassieken) verloren gaat;
- ten slotte blijkt ook meer en meer de zin voor wat men zelf zegt en voor wat de ander zegt verloren te gaan: men zegt iets totaal anders dan men bedoelt; men hoort iets totaal anders dan gezegd is. Ik noem dit een aparte factor, omdat de ingewikkeldheid van de taal hierbij geen rol blijkt te spelen. Op de tentamenvraag 'Wat is een aanmerkelijk belang?' volgde het, bepaald niet a-typische, antwoord: 'Een aanmerkelijk belang ontstaat als je het binnen drie jaar vervreemdt'. Hieruit bleek, dat én de vraag niet was begrepen én niet gezegd werd, wat men bedoelde, t.w.: 'Deelnemingswinst ontstaat (evenwel), als men zijn pakket binnen drie jaren na verbreking van de fiscale eenheid vervreemdt'. Ik laat de juistheid van het antwoord daar, doch constateer: wie taal- en woordzin verliest, verliest ook het denkvermogen. Wat overblijft, kan inderdaad door de

computer worden overgenomen.

Deze taalbarrière—weliswaar rapide groeiende, doch nog niet algemeen—maakt het overbrengen van enigszins diepere inhoud en vrijwel onmogelijk. Een vergelijking bijv., die moet aangeven, dat bepaalde aspecten in een gemetamorfoseerde vorm ook elders voorkomen, wordt doorgaans onmiddellijk in een is-gelijk-teken omgezet. Slechts zelden blijkt hieraan tijdens de studie iets veranderd te kunnen worden. Meestal ontbreekt ook de wil hiertoe. Die wordt waarschijnlijk eerst gestimuleerd, als het salaris op een adviesbureau in gevaar komt.

2e. Een verder beletsel om zich wetenschappelijk te bekwamen is het digitale reageren. Het speelde mede een rol in het zojuist gegeven voorbeeld van vergelijkingen. — Gelijk in de politiek alleen wit en zwart bestaat, wenst men alles in juist en onjuist in te delen. De reeds genoemde dus-ziekte is hiervan de typische Fehlleistung: het ene niet, *dus* is het andere. Dat hiermee de computer verwoestend ons denkvermogen binnendringt, is onmiskenbaar. Het voor steeds lagere leeftijden toegepaste multiple-choice-systeem is er oorzaak én uitwerking van. Het levert uitstekende resultaten op, indien de samenleving daaraan wordt aangepast. Daarom vormt bijv. de beroepstermijn voor de gemiddelde student geen enkel probleem: het beroepschrift is óf op tijd binnen óf te laat. Maar ga met zo'n uitrusting eens voor goed koopmansgebruik staan of voor buitengewone lasten! Het wordt casuïstiek bij de 'goede' student (d.w.z. die met een goed geheugen) en hopeloze nonsens bij de middelmaat. En dan zwijgen we maar liever over wat van een genuanceerd betoog terechtkomt over bijv. het beginsel van de minste pijn, dat zich langs de hele scala van 'onmisbaar voor ieder recht' tot 'de dood van ieder recht' kan bewegen. Moet ik mij werkelijk verbazen, dat op het tentamen heel vaak precies het tegendeel van datgene, wat ik vertelde, geproduceerd wordt?

3e. Een derde factor is de systeemgebondenheid van het onderwijs. Ik zou hier twee aspecten willen onderscheiden:

— We hebben allereerst de kenbare, althans uit de feiten af te leiden doelstellingen van het onderwijs. Symptomatisch is de term studierement. Hier ligt het trauma van ons hedendaagse onderwijsbeleid: niet alleen moet de student binnen redelijke termijn de eindstreep halen, zodat de maatschappelijke investering in zijn studie niet verloren gaat, die eindstreep moet ook en vooral garanderen, dat de afgestudeerde een nuttige bijdrage tot de welvaart van de samenleving opheest. Concretiseert men deze doelstellingen dan bovendien nog in die zin, dat de capaciteiten van de instellingen van hoger onderwijs aangepast worden aan de markt, d.w.z. aan de hoeveelheid functies, waarvoor een bij het diploma passend inkomen gegarandeerd kan worden, dan bindt men de kat op het spek: niet het inzicht en al helemaal niet de wetenschappelijkheid is van belang, doch de wenkende monopoliepositie.³ Daarbij komt dan de op zichzelf wenselijke

3. Een typisch voorbeeld vormt de medische studie, overigens een hogere vakopleiding par excellence. In plaats van eindelijk de monopoliepositie van het artsenkartel te breken door de markt te overspoelen met artsen, zodat de zieke de vaardigste kan uitkiezen en de knoeipot, die, zie boven, met een zucht over de streep is getrokken, naar bij zijn vaardigheid passende arbeid te verwijzen, zorgen we voor chronische schaarste. Het concurrentieprincipe, dat zo onnoemelijke schade in het economische leven heeft aangericht, tracht men precies daar tegen te houden, waar het thuishoort: in het geestesleven. Maar we gaan voort op de weg van bolsjewisering. Alsof het om de afgifte van een rijbewijs ging, krijgen we een onderwijzer voor onze kinderen aangewezen, een universiteit voor onze studie, een (gesubsidieerd) medisch centrum voor onze ziekte toegewezen. Wat kan eigenlijk van een student met dit ambtenaren-perspectief verwacht worden?

democratisering, d.w.z. dat steeds bredere lagen naar het tertiaire onderwijs doorstromen. Vanuit de universiteit gezien ware hiervoor nodig geweest, dat reeds op L.O.- en M.O.-niveau een onderwijssysteem ware geïntroduceerd, dat cultuuroverdracht ook aan die groepen mogelijk maakt. De onmacht in dit opzicht leidde ertoe, dat men de universitaire drempel dan maar verlaagde en wel zo ver, dat ook scholieren met onverholpen nestdefecten over de rand spoelden—een rand, die overigens niets met eindexamencijfers te maken heeft. De andere drempel, zie boven, regelde zich dan vanzelf. En mét de overstroming komen de zorgen van de financiering, komt de hele bureaucratische santekraam binnendrijven. Precies als t.a.v. de produktlijn in de fabriek worden doeleinden gesteld: produkt van die en die kwaliteit tegen die en die kosten, levertermijn 4 (4½, 5) jaren, waarbij de vraag na hoeveel studiejaren iemand wetenschappelijk gevormd is, afhangt van eb en vloed in de Schatkist. En derhalve ontaardt het H.O. tot een voortgezet M.O., hoezeer ook dit economische systeem juist daarin zijn ondeugdelijkheid moge hebben bewezen. Daarmee echter zijn we reeds bij het andere aspect van de systeemgebondenheid aangeland.

— De ideologische uitgangspunten. Over dit bijzonder uitgebreide onderwerp moet ik bijzonder kort zijn. Het is duidelijk, dat het systeem van het onderwijs niet los staat van het systeem van de samenleving. De paradigma's van de laatste zullen we in de eerste terugvinden, hoe zeer ook vermomd als 'wetenschap'. Dit geldt in de eerste plaats het mensbeeld (het hoogste dier, l'homme machine, onbeschreven blad, zweep en suikerklontje), maar precies zo de samenleving zelf (sociaal darwinisme, prioriteit van economische factoren, in-group-gerichtheid). Om slechts één factor te noemen: het is nauwelijks voor te stellen welk een maatschappelijke revolutie zou plaatsvinden, als wij eens in plaats van te selecteren naar de capaciteiten, die inherent zijn aan de behoefte aan ingenieurs, artsen, belastingconsulenten, primair de wilsimpulsen van de jonge mensen tot uitgangspunt van onze onderwijsinstellingen zouden maken—maar dan zónder het suikerklontje van het hoge inkomen aan het einde.

Zijn er dus enerzijds economisch-ideologische kaders, uiteraard met voldoende ontsnappingsmogelijkheden voor slimmerikken, zo zijn er anderzijds de wetenschappelijke paradigma's—vgl. bijv. de zojuist in Rotterdam verdedigde dissertatie van *H. F. Verbrugh* 'Paradigma's en begripsontwikkeling in de ziekteleer'⁴—die de Generallinie voorstellen van het heersende systeem. Daarbinnen is, in het H.O., nog ruimte voor tal van zeer verschillende wereldbeschouwelijke uitgangspunten, allen zonder blikken of blozen als de enig wetenschappelijke aangeduid. Zelden geeft een docent zich rekenschap, welk filosofisch uitgangspunt aan zijn o zo neutraal lijkend betoog ten grondslag ligt. Mag van een student verwacht worden, dat *hij* de a priori's onderscheidt, waarvan de hooggeleerde geen weet heeft? En, hierop gewezen, deze waarschijnlijk hartstochtelijk zou ontkennen?—Ik kan, met meer of minder tolerantie, met een collega de pro's en contra's afwegen van het feit, dat ambtenaren, in tegenstelling tot burgers, elke termijn aan hun laars kunnen lappen. Diezelfde collega echter wordt des duivels, als ik ga stellen, dat zijn (en mijn) voorkeur een gevolg is van een bepaald filosofisch/sociologisch uitgangspunt. Hij verricht immers een *wetenschappelijke* afweging en die sluit een filosofisch standpunt uit. In deze is onze huidige wetenschap de waardige opvolger van de middeleeuwse kerkdog-

4. Haarlem 1978.

matiek—als wij althans zo bewegelijk zijn om ons niet door de wat anders geaarde terminologie te laten misleiden.⁵

Ook een student zal hooguit een afweging vragen. Liefst zelfs alleen een duidelijk standpunt: zo is het en al het andere is fout—gelijk zijn digitale scheefgroei hem te geloven noopt. Uiteraard weten studenten en docenten, dat er linkse en rechtse opvattingen bestaan (althans in de menswetenschappen). Of zij de keuze tussen beide een politieke (westers) dan wel een wetenschappelijke (oosten) noemen, doet er minder toe. Anti-wetenschappelijk is echter de ontkenning, dat zij beide precies dezelfde wetenschappelijke methoden toepassen, onder afwijzing van precies dezelfde uitgangspunten van andere soort, omdat zij beide uit dezelfde wereldbeschouwelijke bron zijn ontstaan. Ook en juist t.a.v. de gamma-wetenschappen draagt deze de consequentie in zich, dat men, om het befaamde woord van Niels Bohr m.b.t. de natuurwetenschap aan te halen, slechts zijn eigen instrumentarium bewijst. In de menswetenschappen spreken we dan van zelfvervulling prophecy.⁶ Alleen zijn hier de instrumenten de—mensen. Wie blind is voor de gevolgen in eigen land, kijke over de grenzen.

Het heeft weinig zin om in de pathologie van ons wetenschappelijke onderwijs te treden. Het heeft evenmin zin om zich met verbeteringen, met planning bezig te houden, zonder een zekere mate van overeenstemming over het doel. 'Wer vom Ziel nichts weiss, kann den Weg nicht haben' dichtte Morgenstern. Het is géén wetenschappelijk doel—en naar mijn mening zelfs een a-sociaal doel—om zo veel mogelijk mensen de universiteiten in te jagen; het is wel een doel, waarvan men zich de consequenties voor de wetenschap bewust moet zijn. Maar ook dient gezegd te worden, dat het doel al naar het vak kan verschillen en ook binnen het vak weer. Het zal binnen het recht anders liggen voor hem, die het geprognosticeerde aantal juristen, dat het positieve recht beheerst, uit de molen wil zien rollen dan voor diegene, die mensen zodanig gevormd wil zien, dat zij tot een kritische beoordeling van de (belasting)wetten in staat zijn.⁷ Daarom lijkt het mij goed om het tweede deel van mijn rede te beginnen door mijn eigen uitgangspunten op tafel te leggen.

Ik ga ervan uit, dat ieder mens een autonome tendens tot zelfontwikkeling in zich heeft. Deze is de bron van wat wij geestesleven noemen. Zijn aanleg, zijn milieu en—zijn wil (als aparte factor!) bepalen, hoever deze ontwikkeling komt. Zij blijft echter steeds eenzijdig: hij ziet de wereld van één kant, omdat zijn standpunt verregaand bepaald is door aanleg en milieu. Uit zelfbescherming heeft hij de neiging andere gezichtspunten als onjuist ('subjectief') af te doen.

5. Hier zij mij een terzijde geoorloofd. Hoezeer ook dit betoog niet op wetenschapskritiek mag uitlopen, moet mij hier toch de opmerking van het hart, dat naar mijn overtuiging precies op dit punt het breekpunt naar de toekomst ligt: wetenschap, die uit een verzameling van *technieken*, voortvloeiende uit een beperkt aantal paradigma's, bestaat, zal over dienen te gaan in een bewust naast elkaar gestelde kwalitatieve verscheidenheid van uitgangspunten, waarvan dan elk op het ene deelgebied tot meer, op het andere tot minder vruchtbare resultaten leidt.

6. In tweeërlei opzicht: ten eerste zal het gekozen instrumentarium uit de oneindigheid van de sociale fenomenen slechts die selecteren, die de theorie schragen; ten tweede is dit 'bewijs' voor de theorie een kracht, die (het individu en) de samenleving volgens die theorie doet inrichten.

7. Kan men echter in gemoede van een minister verlangen, dat hij het wetenschappelijke onderwijs zo inricht, dat er critici van...zijn wetten uit voortkomen? Oftewel: Kán H.O. staatszorg zijn zonder zijn wetenschappelijke karakter te verliezen? Een typisch voorbeeld van onze oosterburen: Men wil daar de wat verwaarloosde academische opleiding van belastingconsulenten inhalen, en wel grúndlich. Naar luid van *Braun/Litfin* ('Neue Studienmöglichkeiten im Steuerrecht' in *DSzR* 1978, Heft 7) behoort tot de studie wel 'kritisches Verständnis für wirtschaftliche Zusammenhänge', doch over kritisch inzicht in ambtelijke samenhangen lezen we in heel de catalogus geen woord. De staat is wel wijzer.

Daaruit vloeit maatschappelijk de wenselijkheid van verscheidenheid voort: hoe meer gezichtspunten, hoe meer kans dichterbij de waarheid te komen. Niet omdat álles waar zou zijn, niet eens omdat in alles een kern van waarheid steekt, maar omdat de eenzijdigheden van het ene standpunt door de inherente kritiek van het andere worden afgeslepen. Wat vruchtbaar is zal zijn weg vinden, zijn 'gelijk' bewijzen. Daarom zijn bloeitijden van de wetenschap telkens voorafgegaan door een *naast* elkaar bestaan van verschillende zienswijzen. Dit gold voor Griekenland evenals voor de wedergeboorte in het humanisme, bijv. als in de 12e eeuw aan de universiteit van Montpellier roomse, arabische, joodse en cathaarse geleerden naast en tegen elkaar doceerden. Het geldt óók voor de doorbraak van de kwantitatieve wetenschap in het midden van de 19e eeuw. Onwetenschappelijk is niet haar inhoud, niet eens dat zijzelf met voorbijzien van alle andere ontwikkelingen slechts die vindingen uit de geschiedenis als wetenschappelijk aanmerkt, die tot haar ontplooiing hebben geleid—zoals het marxisme blind is voor alle andere factoren in de historie behalve de uitbuiting—, doch dat zij gecanoniseerd is. De eed van Dubois-Reymond kreeg de sanctie van de staat en werd daardoor de grafsteen van de wetenschap.

De maatschappelijke wenselijkheid heeft echter meer kanten dan de waarheid als zodanig. Wij zijn gewend geraakt, de economie als de bron van onze welvaart te zien. Ware het zo, we waren nog steeds vruchtenzoekers. Men hoeft niet zo ver te gaan als *Eugen Loeb*⁸ en 'Geistige Arbeit als die wahre Quelle des Reichtums' aan te merken, om met *Rudolf Steiner*⁹ te kunnen constateren, dat er een dubbele waardebron is, waarvan de door de inventieve menselijke geest georganiseerde arbeid diegene is, die de welvaart verhoogt. Sprongen vinden plaats, als paradigma's worden doorbroken. Vandaar, dat elke vastlegging van het geestesleven retardierend werkt. 'Vrijheid van geestesleven' is niet een persoonlijke hobby van Steiner of van sociaal ongeïnteresseerde lieden, maar een voorwaarde voor maatschappelijke vooruitgang.¹⁰

Dit betekent, dat wij ons van twee dwangen dienen te bevrijden: de Sachzwang uit het verleden, die in de westerse samenlevingen de maatschappijstructuur en derhalve ook het onderwijs beheerst; en de dwang vanuit de toekomst, d.w.z. van de visionaire heilstaat, door onze broeders in het oosten voor onze bestwil aan ons op te leggen. Wij dienen uit te gaan van een *oningeremd toekomstbeeld*, d.w.z. van een zodanige structuur van én samenleving én onderwijs, dat toekomstige generaties én de samenleving én het onderwijs zodanig kunnen vormen, als met *hun* impulsen strookt. Over toekomstige generaties beschikken is verkrachting.—Een dergelijk oningeremd toekomstbeeld was eens de democratie. Zij is eraan ten onder gegaan, dat men haar ging invullen—democratie is wat de partij-elite(s) (enkelvoud oosten, meervoud westen) goed voor ons vinden—en wat men thans nog zo noemt is al lang een theocratie geworden, waarin de onzichtbare God van meten-tellen-wegen (Pythagoras) heerst. Daar is geen plaats voor menselijke impulsen, voor open ruimte voor de toekomst, want die

8. Wien, 1968.

9. National Ökonomischer Kurs, GA 340/2.

10. Daarom brengt de huidige, binnen de omlijsting van onze maatschappijstructuur opgesloten wetenschap niet de sleuteluitvindingen voort, die nodig zijn, nu de grens van deze structuur—als 'limits of growth' langzamerhand tot iedereen doorgedrongen—bereikt is. De problemen worden eerst oplosbaar als men als het ware van buiten tegen ze aankijkt. Daartoe de mogelijkheden te schep- pen, zou men als hoofddoel van de wetenschapsorganisatie dienen te beschouwen. Precies het tegendeel is het geval. Men tracht nog steeds de duivel met beëlzebub uit te drijven. *Ellul* (La technique ou l'enjeu du siècle) heeft dit tragische proces meesterlijk beschreven. Hij is dan ook zo goed als onbekend.

zijn kwantitatief niet bepaalbaar. Wij moeten daartegenover een nieuw ongevuld toekomstbeeld ontwerpen en het enige zinnige, dat mij bekend is, is de sociale driegeleding. Dat houdt een structuur in, die vrijheid van geestesleven, en derhalve ook vrijheid van wetenschap (pelijk onderwijs) garandeert.

Hiermee liggen mijn vooropstellingen voor mijn visie op het wetenschappelijke onderwijs op tafel. Ik kan nu mijn visie hierop beschrijven.

Wil men wetenschappelijk onderwijs, dan zal het uitgangspunt oriëntatie dienen te zijn. Zonder oriëntatie geen vrijheid. Dat houdt niet in een studium-generale-achtige zelfbedieningswinkel.¹¹ De oriëntatie *in de wereld* is taak van het M.O., zeg na de middenschool, voor 16, 17, 18-jarigen.¹² Hier gaat het om de oriëntatie in het eigen vak. Opnieuw: niet een staalkaart van positiefrechtelijke mogelijkheden, dus niet een excerpt van alle rechtstakken, of, nog erger, van alle specialisaties binnen het belastingrecht, doch de vraag, vanuit welke kanten je allemaal tegen dit vak aan kunt kijken.

Voor het recht zou dit betekenen, dat bijv. een jaar lang een tien, twaalf docenten expliciet uit de doeken doen, vanuit welke wereldbeschouwelijke achtergrond zij het vak beoefenen en doceren, wat hiervan de consequenties zijn, c.q. welke samenhang er bestaat tussen hun resultaten en hun uitgangspunt. Dat dit colleges op het hoogste peil zouden moeten zijn, spreekt vanzelf.¹³ Van de student mag verlangd worden, dat hij dit hele panopticum een jaar lang aan zich voorbij laat trekken en daardoor de relativiteit van wetenschappelijke resultaten leert beseffen, niet slechts en zelfs niet in de eerste plaats in sceptische zin, doch in praktische: wat kan ik van een bepaald uitgangspunt verwachten. Staat hij vervolgens voor de taak om zich in drie à vier van deze visies zodanig in te leven, dat hij vanuit deze visies een beschouwing kan produceren, dan is tevens iets gedaan aan de overwinning van eigen verstarring én voor de doorbreking van wetenschappelijke idiosyncratiën.

Het onderwijskundige mes snijdt dan aan twee kanten. De student dient te leren in een ander te kruipen, omdat a. slechts deze methode recht doet aan de opvatting van de ander (= de gebruikelijke instelling te boven komen om

11. Meer kan ik niet zien in de ideeën van *De Moor* m.b.t. de eerste universitaire fase (zie *Trouw* 6 juni 1978).

12. Of die basis er de facto is, is natuurlijk een tweede. Het is een juiste gedachte, dat de (iedere!) universiteit haar eisen stelt voor toelating. Stelt zij de oriëntatie-eis in plaats van stompzinnige veelweterij, dan zal gauw genoeg bekend zijn, op welke scholen men moet zijn als men later wetenschappelijke vorming zoekt. Omgekeerd zal een universiteit spoedig uit ervaring weten, dat zij van bepaalde scholen leerlingen zonder nader onderzoek kan opnemen. De noodzaak van het toch al gedevalueerde eindexamen vervalt dan net zo als het hiernaast (!) geprojecteerde toelatingsexamen—en daarmee een instituut, dat even overbodig als onmenselijk is, omdat het uitdrukking van machts- en drilstructuren is. Zie hierbij de voorstellen van *S. Wiegiersma* om voor toelating tot de universiteiten naast het eindexamen een centraal schriftelijk examen verplicht te stellen (*Trouw*, 15 juli 1978). Het einde van de examineer-dolheid is echt nog niet bereikt.

Vooracademische oriëntatie levert voorts aanzienlijke bezuinigingen op. De ervaring in het propaedeutische jaar van de Vrije Hoge School te Driebergen heeft geleerd, dat oriëntatie het automatisme 'na het eindexamen studeren' doorbreekt. Het aanzienlijke percentage studenten, dat daardoor op zijn oorspronkelijk besluit om (universitair) te gaan studeren terugkwam, betekent t.a.v. hen, die later omgezwaaid waren, een immense besparing op anders verspilde studiekosten; t.a.v. hen, die met tegenzin doorgezet hadden, voorkoming van een nog veel grotere maatschappelijke schade, omdat wij ervoor behoed bleven, dat zij straks, ontevreden met zichzelf en de samenleving, als vorstelrijk betaalde functionarissen iedere werksituatie gingen frustreren.

13. Onderwijs*politiek* kan niet anders dan systeembevangen zijn: men verklaart de systeem-inherente voorkeur tot waarheid. Van een professionele wetenschapsbeoefenaar echter mag verwacht en verlangd worden, dat hij zijn voorkeuren *als zodanig* expliciteert. Wie daarin niet slaagt, blijft een technicus.

andermans opvatting of te negeren of op grond van de eigen dogmatiek te lijf te gaan) en b. de aan ieder jeugdige eigen tendens om het eigen standpunt te verabsoluteren en al het andere af te keuren (ikschtschte dit elders¹⁴ als a-sociaal) voor wetenschappelijk vruchtbare arbeid overwonnen dient te worden. – Voor de docent betekent het moeten expliceren van de eigen uitgangspunten niet slechts een relativering, doch vooral een noodzakelijk correctief op de ouderdomsziekte, de eenmaal ingeslagen lucratieve weg te blijven volgen (hetgeen ik elders met anti-sociaal aanduidde).

Een dergelijke propaedeuse schept de basis voor de tweede fase, waarin bestudering van het hoofdvak aan de orde is. Het doet er weinig toe, welk daarvoor genomen wordt. Het gaat erom, dat men één gebied, dat representatief is voor het geheel, werkelijk leert beheersen. Daarom heeft het geen zin hiervoor 'jaren' te stellen. – Beheersen houdt dan in: niet alleen het positieve recht, doch tevens een sociologische en filosofische benadering van de wetgeving en de relevante fenomenen. Recht als wetenschap is niet exegese van de wettekst. O.a. om deze te kunnen beoordelen is een ruimer gezichtspunt nodig. – Bijvakken zouden in dit stadium alleen op hun plaats zijn in zoverre zij technische hulpmiddelen tot begrip van het hoofdvak zijn; dus bijv. boekhouden voor het handelsrecht. Alles wat afleidt is in dit stadium uit den boze.

Eerst de derde fase zou tot een wetenschappelijke verdieping in een specialisatie, zoals het belastingrecht, behoren te leiden. Hier zou de student de keuze moeten hebben uit zoveel bijvakken, als hij nodig acht om in zijn vak verder te komen. De algemene grondslag daarvoor behoort dan bekend verondersteld te kunnen worden – reden waarom een tussentijdse praktische fase wenselijk kan zijn. Het specialisme verschijnt als wat het is: een uit een algemeenheid afgeleide specialiteit. Men zou het daarom wellicht het waarmaken van het juristen-desideratum kunnen noemen, dat een civilist iedere rechtstak kan beoefenen. Toch zijn het ook hier niet de laatste snuffjes van de praktijk, die interesseren, hetzij zij licht werpen op de maatschappelijke bepaaldheid van het specialisme. In dit opzicht wordt ieder detail van de praktijk interessant. Daarom zouden de docenten in deze fase niet in de eerste plaats professionele geleerden behoeven te zijn, maar zeker in een vak als het recht, mensen, die uit ervaring weten, hoe rechtsregels in de praktijk uitpakken. Ook hier dus weer een omkering van het gangbare: inzet van de eigenlijke wetenschappers, noem ze van mijn part kroondocenten, niet op het 'hoogste' niveau, doch juist in de eerste en tweede fase.¹⁵

Ik weersta de verleiding om dit beeld verder uit te werken, alware het slechts omdat de actualiteit ervan niet erg groot is. Wie thuis is in wat gaande is, weet, dat een dergelijke opzet tegen de haren van de huidige planning in gaat: een rigoureuze scheiding tussen wetenschappelijk en beroepsopleiding. Zulks niet, omdat het beroepsopleiding van minder allooi zou zijn, maar omdat de doeleinden onvereenigbaar zijn – tenzij men van het wetenschappelijke onderwijs beroepsopleiding maakt.¹⁶ Het is onbehoorlijk om studenten die voor het be-

14. In 'Sociaal en onsociaal', artikel in 'Te-recht of on-terecht' – Zeist 1976.

15. Laat ik uit ervaring daaraan toevoegen: in de beheersing van het positieve recht overtreffen de jonge medewerkers, zeker als zij daarnaast in de praktijk staan, niet zelden de hoogleraar. Bij hem begint het geheugen reeds sterk te slijten. Het wordt vervangen door andere eigenschappen, soms juist die, die voor het eigenlijke wetenschappelijke werk onmisbaar zijn. Daarom hoort in mijn visie de kroondocent in de derde fase in het privatissimum thuis.

16. Precies dit verwachten steeds bredere kringen van de universiteit. 'Wir engagieren nur Leute von Universitäten, die das Leistungsprinzip nicht aufgegeben haben' zei een van de Duitse topmanagers, *D. U. von Menges* ('Die Unabhängigen' 15-7-1978) en plaats hiermee naast de eis van de vakscholing ook nog die van een zeer specifieke karakterscholing.

roepsonderwijs komen, met de eis van wetenschappelijke vorming te overvragen. Het is echter even onbehoorlijk om hen, die voor de wetenschap komen in de illusie van wetenschappelijkheid te brengen. Ik vind in deze opvatting *Wiegersma* (*S. Wiegersma*, 'Werkgelegenheid voor academici' blz. 20 en 31) aan mijn zijde, zowel wat betreft het dalende niveau als 'de andere geïnteresseerdheid'. Juist daarom kan ik hem niet volgen, als hij dan omgekeerd die enkelen met de wil tot brede vorming de tortuur van het beroepsonderwijs wil opleggen. Moeten wij per se met zijn allen naar het tertiaire onderwijs, dan valt een splitsing na een oriënterend jaar—dit kan niet de door mij bedoelde oriëntatie zijn—verre te verkiezen. Zie het O & W-bulletin nr. 57, d.d. 7 april 1978. In dit beeld zouden de universiteiten tot minder dan 10% van hun huidige aantallen studenten ineenschrompelen. Dát is logisch. Er waren altijd veel technici en weinig geleerden nodig. De financiële baat van de samenleving zou enorm zijn. Is dat dan niet alleen een verschuiving? Ik ga voorbij aan het huidige inkomensverschil tussen docenten voor het beroeps- en wetenschappelijk onderwijs, omdat dít er naar mijn mening ten onrechte is. Maar er is een andere factor. Geheel tegendraads zou ik namelijk willen betogen: laat wie belang bij een beroepsopleiding hebben die ook zelf betalen. Waarom zou de gemeenschap de kosten van een opleiding tot belastingconsulent betalen, waarvan de vruchten door de kantoren worden geoogst? Mochten die er niet uitkomen, dan is hier de plaats om over studierendement te spreken en over een overbodige training. Wie elitair vindt, dat aan mensen gelegenheid wordt gegeven om vaardigheden te ontwikkelen, waarvoor anderen aanleg noch animo bezitten, zal dit een elitaire gedachte vinden. Hij moet dan echter wel bedenken, dat elke vooruitgang door elites is bevochten en dat ook de PvdA niet een willekeurige havenarbeider, doch Den Uyl als premier wil hebben. Opleiden tot verschil in vaardigheden is slechts dan sociaal onaanvaardbaar, indien daaraan statusconsequenties worden verbonden. Dat ligt dan echter niet aan de opleiding, doch aan de maatschappelijke (wan)orde. Voor de eigen parochie echter kan opgemerkt worden, dat voor zover deze status met het inkomen samenhangt, weinig kans op wetenschappelijke elites bestaat. Hier verdient de vakman een veelvoud van de geleerde. En de kans op een snelle/betere carrière van de academisch gevormde komt juist door de gelaakte vermenging van wetenschappelijk en beroepsonderwijs. Zou men bovendien het staatsdiploma afschaffen¹⁷—de academische lintjesregen—en vervangen door een individuele beoordeling door de individuele universiteit, dan komt de geleerde daar te staan, waar hij thuishoort: een specialist als zo vele in onze samenleving.

Het wordt tijd, dat wij het mandarijnendom, kenmerk van onvolwassenheid, te boven komen. 'Onder rabbinaal toezicht' moge in het cultische leven op zijn plaats zijn, 'onder staatstoezicht gediplomeerd' is een affront voor een zichzelf respecterend onderwijs en als restant van oude theocratische staatsvormen een belemmering voor vooruitgang.

17. Het is natuurlijk schizofreen om inkomensnivellering na te streven, terwijl men haar met monopolie-diploma's in het leven roept. Er is nog niemand, die me aannemelijk heeft kunnen maken, waarom een leraar meer dan een onderwijzer en een hoogleraar meer dan een leraar moet verdienen. Doorgaans liggen de verantwoordelijkheden omgekeerd evenredig met de salarisschaal: de fout van de hoogleraar is, zoal opgemerkt, binnen de kortste keren vergeten; de fout van de onderwijzer kan een trauma voor het leven betekenen. — Wordt deze nonsens afgeschaft, dan is a. de storm op de universiteiten tot staan gebracht en b. de arbeidsvreugde gediend, want dan eindigt de bekwame leraar, arts, ingenieur niet langer op zijn incompetentieniveau (Parkinson) ergens op een steriel bureau.

Precies dat laatste echter is de tendens van onze tijd—en daarmee ben ik tot het derde deel van mijn betoog gevorderd. Ik heb wel meer opgemerkt, dat wij in hollend tempo naar oude theocratische samenlevingsvormen teruggaan. Alleen noemen we ze tegenwoordig technocratisch of, met een term van Koch, grauer Totalismus.

Wat dit voor het H.O. betekent, hebben wij aan de lijdensweg van Posthumus tot Pais ondervonden. Een staat, die zich verantwoordelijk verklaart voor het H.O., inclusief inhoud, zal die verantwoordelijkheid waar moeten maken. En omdat het staatsprincipe het gelijkheidsprincipe is, raast de machine d'égalité door onze instellingen van H.O.: iedereen moet op gelijke wijze studeren; gedurende een gelijk aantal jaren; per vak gelijke onderwerpen; geordend naar een gelijk aantal studie-uren en zodanig in een tijdschema van begeleiding, toetsen, practica en tentamens geperst, dat ook de enkele dartele student het wel uit zijn hoofd laat om op of om te kijken. Uiteraard moeten de tentameneisen overal gelijk zijn. Het ideaal is het centrale multiple-choice-examen, dat subjectiviteiten van de examinerator uitschakelt: een kruisje op de door het bevoegde gezag daartoe aangewezen plaats betekent goed—ongeacht de vraag, of het daar terecht gekomen is door een gok, door beheersing van de m.c.-techniek (de handige jongen herkent het gevraagde aan de kromheid der zinnen), door een goede of een foute redenering.

Die egalisatiedrang slaat natuurlijk de docentenzijde niet over. De hiërarchisch ingeschaalde kroondocent is in de eerste plaats administrateur van zijn eigen functie, het onbelangrijke vormingswerk, de begeleiding van de studenten, aan zijn staf overlatend. Omdat kwaliteit een term is, die technocratisch ('wetenschappelijk') niet bestaat, wordt hij beoordeeld naar het aantal uren, dat hij achter zijn bureau zit en naar het aantal regels, dat hij per jaar schrijft. Mag ik hier, wat mijn eigen vak betreft, even doorfantaseren? Als straks datgene, wat nu nog slechts dreiging is of uit plannen bestaat, werkelijk zal worden ingevoerd, als de zittende kroondocenten (en zij niet alleen) daardoor naar de kantoren zijn verdreven¹⁸, dan zullen de statuskamers op de universiteiten bevolkt worden door brave fiscale ambtenaren. Zij zullen graag hun stoel met de academische fauteuil verwisselen, omdat zij mét een kleine salarisverhoging tevens in status vooruitgaan en zich niet meer dagelijks door belastingplichtigen iets op de mouw behoeven te laten spelden. Zij zullen, met de bekende ambtelijke marge, hun acht uren uitzitten en bovendien uitstekend voldoen: er zullen vaklui uit de molen rollen, klaar voor hun technische inzet, en met een heel wat gouvernementeler instelling dan wat van mij komt. En het geheel zullen we wetenschap noemen. What's in a name.

En inderdaad: in een dergelijk perspectief past ook geen wetenschappelijk onderzoek en onderwijs meer. Staat komt van statisch: handhaving van, ontzag voor het bestaande. Iedere volgende stap wordt door de staat gedicteerd—uit Sachzwang cum variationes. Al wat nieuw is verstoort de orde—en wetenschap is per definitie nieuw. Zij is revolutie per se. Zij is vernietiging van het tot nu toe gedachte. Zij is chaotisering. Als de staat de verantwoordelijkheid voor de wetenschap draagt, kan men derhalve weten wat er gebeurt. Collega Schoordijk zei het destijds, toen hij gevraagd werd naar de universiteit in het jaar 2000, reeds zo duidelijk: wat dan universiteit wordt genoemd is in werkelijkheid een diploma-fabriek. Tegen die tijd zal zich de wetenschap in privé-huizen hebben terug-

18. Fiscalisten behoren tot de weinige academici, die dit zonder meer kunnen.

getrokken en de docenten zullen zich uit snobisme niet langer professor laten noemen.

Komen dan onze universiteiten tegen dit staatscorset niet in opstand? Welneen. De docenten zijn reeds grotendeels om hun *technische* vaardigheid benoemd; voor zover zij opstandige gevoelens mochten koesteren, denken zij aan de, in verwachting van een blijvende plaats aan de staatsruif, met vreemd geld gefinancierde kapitale villa. Dat geldt zelfs voor het tweede soort geleerden van Jean Rostand, die niet terwille van de goede positie, doch voor de waarheid willen werken. Van de studenten tenslotte worden die paar gekken, die voor de wetenschap komen, hoogst democratisch overstemd door de grote massa, die zijn introductiebiljet voor de hoge inkomens wil halen.

Zie ik nu niet aan de befaamde woeligheid van de academische bevolking voorbij? Helaas zijn juist de sterkst gemotiveerden verblind door een doctrinair staatsgeloof. Zij hebben nog steeds niet door, dat het geen samenzwering, doch regel is, dat in de staat de 'verkeerde' personen zitten, als het om culturele zaken gaat. Daarom vragen zij om andere ministers—in plaats van om bevrijding van staatsinvloed. En, het zij toegegeven, we worden handig ingepakt.

In de heersende filosofie is het vanzelfsprekend, dat het miljarden verslindende H.O. door de deze miljarden beschikbaar stellende staat wordt bedisseld. Treffend, omdat het in alle onschuld opgemerkt wordt, zegt de voorzitter van de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs, de socioloog R. de Moor: 'Eén ding moet duidelijk zijn en dat is, dat de universiteiten zich als publieke instituten dienen te beschouwen en dat moet het kader zijn, waarbinnen iedereen zich dient te voegen, die in een universiteit werkt of studeert' (*Folia Civitatis* 13 mei 1978). Daar past natuurlijk een sterk bestuur bij en dat dit hiërarchisch onder het departement geplaatst moet zijn is zó vanzelfsprekend, dat De Moor het niet eens expliciet stelt.

*Habermas*¹⁹ heeft het duidelijk gesteld: 'Wo eine Gesellschaft Angestellte braucht statt mehr oder weniger autonom Disponierende, frisst sie sich in den inneren Betrieb der Universität so weit ein, dass sich die Berufsvorbildung (vgl. das Humboldtsche Ideal) in Richtung auf die Berufsausbildung verschiebt, die eng an den aktuellen Bedürfnissen der fremd bestimmten beruflichen Praxis orientiert ist'.

Uiteraard spreken we daarbij alleen over 'doelmatigheid'. We kunnen echter weten, dat vorm (efficiency) en inhoud één zijn. De nieuwe schoolstrijd om vrijheid van richting, inrichting en oprichting heeft het ons kunnen leren. Daarom zal—aanvankelijk wellicht indirect—het sterke bestuur de inhoud van het onderwijs mede bepalen. Echter—de ondergeschikte probleempjes laten we, in nauwkeurig geregelde kadertjes (zodat niets uit de hand kan lopen), de belanghebbenden beslissen. Als uitgehongerde wolven ziet men ze om onbenullige kleinigheden vechten; ziet de beide 'partijen', die eigenlijk hetzelfde belang hebben—staf en studenten—om deze onbenulligheden elkaars vijanden worden. Als gladiatoren vallen ze op elkaar aan: ave Caesar, morituri te salutant. Daarmee verdwijnt de laatste kans om een vuist te maken. Men is zo verdiept in de circenses, dat de werkelijk belangrijke beslissingen in Den Haag geruisloos genomen kunnen worden.²⁰

19. J. Habermas, *Protestbewegung und Hochschulreform*, Frankfurt 1969, blz. 68.

20. Er zijn geen expliciete aanwijzingen, dat men dit doel met het oprichten van onze vakgroepen, faculteitsraden, universiteitsraden etc. beoogd heeft. Waarschijnlijk hebben wij eenvoudig met de logica van het systeem te maken, zodat wij met een variatie op Böll ('Die verlorene Ehre der Katharina Blum') kunnen zeggen: niet toevallig noch opzettelijk doch noodzakelijkerwijze.

25 jaren fiscalistenvorming ligt achter ons. Uiterlijk gezien was het een glansrijke ontwikkeling: Tilburgers en Amsterdammers nemen alom in de fiscale wereld vooraanstaande plaatsen in. Als rechters en aan beide zijden van de tafel. Van binnen gezien ziet het er anders uit. De dagen, dat studenten spelprocessen opluisterden met Engelse, Amerikaanse, Israelische jurisprudentie, hun betoog met geinige vindingrijkheid lardeerden, zijn voorbij. We zijn een braaf bedrijf geworden, met nijvere studenten, niet dommer dan weleer, wel anders voorgeprogrammeerd. Zij willen op tijd klaarkomen en houden er niet van, dat vragen buiten het positieve recht worden gesteld. Voor zover ik mij dit veroorloof, ben ik mij er pijnlijk van bewust, dat het welslagen afhangt van welwillendheid hunnerzijds en clementie van mijn kant.

Ik heb niet de illusie, dat de laatste paar mohicanen aan deze situatie iets zullen veranderen. Het is een kwestie van tijd tot zij, gelijk in Rusland, naar psychiatrische inrichtingen zullen worden gezonden, waarschijnlijk zelfs te goeder trouw. Er zijn ook nog andere methoden om ze kwijt te raken, bijv. de hand houden aan alle administratieve verplichtingen. Dan hebben ze niet eens meer tijd om hun mond open te doen. Daarom zou het misschien beter zijn om te zwijgen en stilletjes aan de privé-huizen van Schoordijk te bouwen. Maar het eerste ligt mij niet en het tweede... behoort niet tot het onderwerp van een lustrumrede, zullen we maar zeggen.

Maar geen macht ter wereld zal mij er toe bewegen, de Romeinse groet brengend, de arena in te trekken om mij op mijn broeders-gladiatoren te storten. Mijn plaats is veeleer, op het forum op Caesar's onrechtmatige kleren te blijven wijzen. En als de beurt aan mij is, dan hoop ik met een Rabelaise lach Zijne Grijsze Anonimiteit, de Staat, de Schwäbische Gruss te brengen.